

GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS VERSUS JÓLÉT ÉS FENNTARTHATÓSÁG

JUHÁSZ GÁBOR¹

Absztrakt

Publikációm célja, hogy a szegénység és a gazdasági növekedés, valamint a fenntartható gazdasági fejlődés és jólét fogalmi kategóriái közti összefüggések elemzésével nyilvánvalóvá tegyem, hogy a liberalizációnak és a deregulációnak, illetve a nemzetközi kereskedelem bővülését kihasználó globális szereplőknek prioritást biztosító gazdaságpolitika nem a fenntarthatóság és jólét irányába történő elmozdulást eredményezi, illetve az elvárásokhoz képest ebben a tekintetben jóval kisebb haszonnal és lehetőségekkel jár. A globális cégek, mint a globalizációs folyamat főszereplői, elsősorban a globális gazdasági folyamatok által létrehozott hasznok lefölözésére, kevésbé a kapcsolódó költségek vállalására törekednek, áthárítva a terheket és a felelősségvállalást általánosan egyfelől a fogyasztókra, másfelől pedig a gyengébb gazdasági pozícióban lévő fejlődő országokra és népességre. Az általuk előállításra kerülő javak termelése során alkalmazott technológiák környezeti terheit, az ezekből következő negatív hatásokat ugyancsak az említettekre hárítják, illetve számos esetben veszélyt jelenthetnek a nemzetgazdasági érdekeket képviselő mikro-, kis és középvállalkozásokra, valamint a közszolgáltatások fenntartására egyaránt. Mindezek révén a globális cégek hozzájárulnak a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok érdekérvényesítési lehetőségeinek további szűküléséhez, szegregációjuk és hátrányos helyzetük generációkon keresztül történő konzerválásához, valamint a szegénység elmélyüléséhez.

Kulcsszavak: szegénység, mélyszegénység, gazdasági növekedés, fenntarthatóság, fenntartható gazdasági fejlődés, jólét, társadalmi befogadás és integráció.

Szegénység, gazdasági növekedés, fenntartható gazdasági fejlődés és jólét

A közgazdászok, szociológusok és a szociálpolitikai szakértők már régóta foglalkoznak a szegénységet előidéző okokkal, a szegénység különböző típusaival és az ezek által érintett célcsoportok karakterisztikájával, illetve a szegénység kezelésének módzataival.

A különböző megközelítéseket alkalmazó szakemberek általában egyetértenek abban, hogy a GDP (bruttó hazai termék) mutatójával mérhető gazdasági növekedés nem vezet automatikusan és közvetlenül a társadalmi értelemben vett jólét fokozódásához. A fejlett jóléti országokban is jelen lévő, elsősorban a deprivációtól szenvedő, legkiszolgáltatottabb, hátrányos helyzetű csoportokat érintő szegregáció arra hívja fel a figyelmet, hogy a gazdasági növekedésből származó hasznok és előnyök egyáltalán nem vagy legfeljebb csak kisebb mértékben érhetőek el a szegények számára. Ráadásul számos „tévhit”, hiányosan vagy hibásan alkalmazott koncepció nehezíti meg, hogy a szegénység mértékével, annak mérésével, a szegénység jellegével, az érintett célcsoportok valós

¹ egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

igényeivel és ennek alapján a valóban hatékony kezelésmódokkal tisztába kerülhessünk, ennek megfelelően a szegénység kezeléséről és a jólét fokozásáról hatékonyan gondoskodhassunk.

Az egyik ilyen „hiányosnak” vagy „hibásnak” nevezhető megközelítés abban teljesedik ki, amikor a gazdasági teljesítményt és nemzetgazdasági jövedelmet mérő gazdasági növekedés mutatóját (a már említett bruttó hazai terméket, azaz a GDP-t) egy-egy ország átlagos életszínvonalát is kifejező mutatóként alkalmazzák a gyakorlatban, s ennek megfelelően hasonlítják össze különböző országok jóléti fejlettségét. Ennek megfelelően már a kiindulási alapok tisztázása során különbséget kell tennünk a gazdasági növekedés és a fenntartható gazdasági fejlődés, mint kifejezések tartalmi jelentése és használata tekintetében.

A gazdasági növekedést a reál bruttó hazai termék (reál GDP) százalékos emelkedésében mérjük, amely arról informálja az érdeklődőket, hogy adott időszakban, adott gazdaság feltételrendszerében megtermelt összes jószág (termékek és szolgáltatások) inflációval korrigált piaci értéke milyen mértékben növekedett. Ez a mutató azonban nem ad megfelelő tájékoztatást az életszínvonal, a jólét fejlődéséről annak ellenére sem, hogy ilyen jelentéssel, illetve jelentőséggel ruházzák fel. Mindkettő kategória – a gazdasági növekedés mellett a gazdasági fejlődés is – utal ugyan egy adott ország termelő képességére, azonban fontos különbség a kettő között, hogy a GDP-ben kevésbé tükröződik vissza a lakosság életszínvonalának változása.

A gazdasági növekedéshez képest a gazdasági fejlődés kategóriája ad inkább számot a lakosság életminőségének, jólétének fejlődéséről is, amely visszatükröződik többek között a jövedelem és vagyoneeloszlásban, a társadalom integráltságának mértékében, a jogalkalmazásban, a jóléti ellátás kiterjedtségében és színvonalában, a közjavak kiépítettségében, a közjavakhoz való hozzáférés vagy éppen a fenntarthatóság elvárásainak való elégtétel mértékében és módozataiban.

A fenntartható gazdasági fejlődés konkrétan azt jelenti adott nemzetgazdaság vagy gazdasági és társadalmi értelemben is mérhető területi egység esetében, hogy a rendelkezésre álló erőforrások és termelő kapacitások egyfelől „potenciálisan” kerülnek felhasználásra, azaz olyan mértékben és módon, ami kielégíti ugyan a gazdasági és társadalmi igényeket, de nem károsítja a környezetet. A fenntarthatóság elvárásainak eleget tevő gazdaság nem éli fel, nem herdálja el a saját működéséhez és fejlődéséhez nélkülözhetetlen léalapokat. Az ilyen gazdaságban nem rövid-, hanem hosszú távon terveznek, a jövő generációinak érdekeit, igényeit is figyelembe véve, nem kizárólag kalkulatív / spekulatív racionalitás és a haszonmaximalizálás érdekében szállnak síkra a döntéshozók, hanem a szolidaritás, az igazságosság és a méltányosság, a szociális szempontok is jelentős szerepet játszanak a társadalmi és gazdasági szereplők által képviselt tranzakciók során. Mindezek következtében a jövedelem és a vagyoneeloszlása nem mutat egymástól távol lévő, szélsőségesen magasnak vagy alacsonynak tekinthető értékeket, sem az „ultragazdagok”, sem pedig a mélyszegénységben élők száma nem jelentős. A fenntartható gazdasági fejlődésre építő gazdaságban erős, biztos egzisztenciával rendelkező középrétegek alkotják a társadalmi struktúra gerincét. Ugyanakkor az ilyen társadalmakban intézményesült, fejlett jóléti szisztéma keretében gondoskodnak a rászorulókról, sokkal inkább megelőzve, mint kizárólag „csak” kezelve, enyhítve egyének és családok deprivációját, szegénységét, környezeti hatásoknak való kitettségét, hátrányos élethelyzetét (Lányi, 2010).

További jellegzetessége a fenntartható gazdasági fejlődésnek, hogy a fenntarthatóság mindhárom pillére – gazdasági, társadalmi és környezeti – által

meghatározott szempontok és elvárások egyaránt a fókuszba kerülnek és egymást kiegészítő jelleggel kerülnek meghatározásra és kielégítésre. Ennek megfelelően jelentős figyelem és igyekezet fordítódik a gazdasági és társadalmi szereplők részéről a környezettudatos szemlélet és hétköznapi gyakorlat kialakítására és hosszú távon való megőrzésére, amelyben rendkívül fontos szerepet játszik többek között az oktatás és a nevelés. A fenntartható gazdaság anélkül képes a társadalmi, fogyasztói igényeket kielégíteni, az életminőség, a jólét fokozása érdekében tenni, hogy jóvátehetetlen károkat okozna, visszafordíthatatlan folyamatokat indítana be a természeti környezetben. A fenntarthatóságnak nagyobb mértékben eleget tevő gazdaság jelentős forrásokat biztosít a humán tőke folyamatos bővítésére, fejlesztésére, a környezettudatos oktatás és nevelés elterjesztésére, illetve a fenntarthatóságot szolgáló új eljárások, megoldások kialakítását és bevezetését biztosító kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenységek megvalósításához egyaránt (Lányi, 2010).

Ha sikerül az előbb említett karakterisztikát, illetve működésmódot kialakítani adott nemzetgazdaság keretei között, mind a gazdasági-, mind pedig a társadalmi működés folyamatai nagyobb mértékben az egyensúly irányába mozdulhatnak el, ami ugyancsak kedvez a társadalmi befogadás és felzárkózás, ilyen módon egy magasabb szintű társadalmi integráció megvalósításának, egyben a fenntarthatóságnak is.

A kérdés az, hogy a jelenlegi formális gazdaságot a globális kapitalizmus égisze alatt lehet-e, s ha igen, hogyan lehet az előbbieknél megfelelő egyensúlyi, a társadalmi befogadásra, felzárkóztatásra és fenntarthatóságra épülő gazdasági rendszerré alakítani? Hiszen látjuk, hogy a globalizációs folyamat abszolút haszonélvezői – köztük elsősorban a globális vállalatok tulajdonosai és vezetői – a gazdasági liberalizáció és a dereguláció feltétel nélküli támogatását biztosító gazdaságpolitikát várják el rövidtávú haszonmaximalizáló érdekeiktől hajtva továbbra is a kormányzatoktól. A globális cégek és a globalizációt támogató érdekcsoportok képviselőinek érvelése szerint a liberalizációt és a deregulációt támogató gazdaságpolitika ti. hozzájárul a nemzetközi kereskedelem további bővüléséhez, amely az elmúlt évtizedekben éppen a nyitottsága és egyre fokozódó intenzitása alapján vezetett gyors gazdasági növekedéshez (a globalizáció feltétlen hívei szerint egyben a jólét fejlődéséhez is), illetve számos fejlődő ország új fejlődési pályára való állásához, nem kevésbé a szegénység csökkenéséhez a fejlődő országokban.

A tapasztalatok ezzel szemben azt mutatják, hogy a liberalizációt és a deregulációt támogató gazdaságpolitikát, illetve a nemzetközi kereskedelem bővülését kihasználó globális szereplők képesek elsősorban a globalizációs folyamat, a globális gazdaság által létrehozott hasznokat lefőlni, szemben a fogyasztókkal és a fejlődő világ országaival, állampolgáraival szemben. Tőkeerejük által biztosított helyzetükkel és lehetőségeikkel élve – sok esetben sajnos visszaélve –, a globális cégek a globalizációs folyamat terheit, költségeit nagyobb mértékben a gyengébb gazdasági / világgazdasági pozícióban lévő fejlődő országokra és népeiségekre, illetve általánosan a fogyasztókra terhelik. Különösen a javak előállításának során alkalmazott termelési technológiák környezeti károsításából származó negatív hatásokat és költségeket hárítják át előszeretettel a multi- és transznacionális vállalatok az említettekre, miközben csekély részt vállalnak a felelősségből és az okozott környezeti és társadalmi-gazdasági károk helyreállításának, kezelésének költségeiből.

Ráadásul a kormányzati gazdaságpolitika által is támogatott, a szabad kereskedelmet éltető gazdasági liberalizáció és dereguláció együtt jár olyan további folyamatokkal is, amelyek – például az ugyancsak előszeretettel alkalmazott privatizáció révén – gyakran a közszolgáltatások leépítéséhez vezethetnek, amelyek tovább szűkítik a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok érdekérvényesítési lehetőségeit, hozzájárulva szegregációjuk és hátrányos helyzetük generációkon keresztül való fennmaradásához, a szegénység elmélyüléséhez, a vagyoni és jövedelmi különbségek fokozódásához.

A Boston Consulting Group (BCG) által 2022-ben publikált jelentés azt mutatja, hogy a globális pénzügyi vagyon kimagasló, 10 % feletti mértékben növekedett 2021-ben (BCG, 2022). A Boston Consulting Group globális vagyonkezelési iparáról szóló éves jelentése szerint egyetlen év alatt több mint 26,5 ezer milliárd dollárral nőtt a világban a 2021-ben amúgy is kiemelkedően magas, 530 ezer milliárd dollárnak megfelelő pénzügyi vagyon. A globális pénzügyi vagyon rekordösszegű emelkedése mögött egyfelől az erős részvényt piacok, másfelől pedig a reáleszközök iránt megnövekedett kereslet áll magyarázatként. További fejleményként könyvelhető el, hogy a közeljövőre irányuló várakozások szerint mintegy további 80 ezer milliárd dollárnyi új vagyon jöhet létre annak ellenére is, hogy a társadalmi és gazdasági szereplők olyan új kihívásokkal néznek szembe, mint a növekvő infláció, az energiaválság vagy az orosz-ukrán háború elhúzódása (Portfolio, 2022).

Úgy tűnik, hogy az említett kockázatokkal, illetve ezek negatív gazdasági és társadalmi hatásaival a globális vállalatoknak, valamint az őket képviselő tulajdonosoknak és csúcsvezetőknek kevésbé kell számolniuk, mint a kormányzatoknak, illetve közvetve az adófizetőknek, fogyasztóknak. A 2008-as makrogazdasági világválság is rámutatott arra a tényre, hogy a globális pénzügyi szereplők (köztük is elsősorban a bankok és biztosítótársaságok) által felhalmozott veszteségek jó részének konszolidációja, a hatványozódó költségek felvállalása az egyes országokat, pontosabban az adófizető polgárokat sújtja, hiszen a bankrendszer által felhalmozott veszteségeket végső soron az adófizetőkkel fiztették meg ebben az esetben is.

Fentiek alapján egy további, ugyancsak elgondolkodtató, egyesek által helytelennek minősíthető felfogást célszerű megemlíteni, ami az állami szerepvállaláshoz kapcsolódik. E szerint a piaci működésből származó anomáliákból következő, a társadalom és gazdaság szereplői által felhalmozott veszteségek és károk kompenzációja, kezelése az uralkodó közvélekedés szerint elsőrendűen állami feladatként kell, hogy meghatározódjon. Ez az elvárás azt jelenti, hogy a különböző időszakokban, differenciált (de az elmúlt évtizedekben főleg a globalizációs folyamat által felszínre került) tényezők közös hatásának eredményeként kialakult társadalmi és gazdasági válságok, krízisek következményeivel szemben az esetek túlnyomó többségében állami intervenció keretében kell, hogy a különböző gazdasági és társadalmi problémák kezelésre kerüljenek. Ez a felfogás is szerepet játszott abban, hogy a jóléti államok állami intervenció keretében jelentős szerepet vállaltak a közjó kiépítése, működtetése és a piaci anomáliákból eredő károk, veszteségek kompenzációjában. Az őket ért globális hatások miatt azonban idővel egyre jelentősebb mértékű finanszírozási nehézségekkel kellett, hogy szembesüljenek az elmúlt évtizedekben, ami a jóléti rendszerek visszaszorulásához, leépüléséhez vezetett, mivel pénzügyi értelemben a fenntarthatatlanság csapdájába kerültek. Míg a jóléti állam kénytelen volt a globális pénzügyi hatások miatt az elmúlt időszakban visszavonulót fújni, addig a multi- és transznacionális cégek a válságok által

mindenkor érintett kormányzatokra és közvetve az adófizetőkre hárították és hárítják ma is nagyobb mértékben a válságok okozta terheket és költségeket, miközben ők maguk olyan, a tényleges veszteségek, károk mértékéhez képest jóval alacsonyabb hozzájárulásokkal, sokszor látszattmegoldásokkal élnek, mint például a vállalatok társadalmi felelősségvállalása programok keretében kifejtett tevékenységeik.

Természetesen számos, szociális és környezetvédelmi intézkedést egyaránt magába foglaló, hatékonynak és sikeresnek mondható társadalmi felelősségvállalási program is megvalósult az elmúlt időszakban, s az említett vállalati funkció mára nélkülözhetetlenné vált. A tulajdonképpeni legfőbb célja ennek a tevékenységrendszernek az, hogy időről időre fokozódjon a privát szféra, azon belül pedig elsősorban a társadalmi és természeti környezetre legnagyobb hatást kifejtő nagyvállalatok fenntarthatósági célok eléréséhez való tényleges, érdemi és arányos hozzájárulása. Ugyanakkor sok esetben a vállalatok társadalmi felelősségvállalása csak amolyan divat- vagy látszattmegoldásként azt a célt szolgálta vagy szolgálja mind a mai napig, hogy az egyébként jelentős környezeti és szociális terhelést kifejtő cégek egyfajta hamis látszatot kelteve félrevezessék az embereket, jórészt saját dolgozóikat is, „elaltatva” így a lelkiismeretüket, bagatellizálva a tényleges károkat és felelősséget. A természeti és társadalmi környezet kizsákmányolásából jelentős hasznokat kovácsoló globális cégek tőkeerejük által nem csak a helyi önkormányzatokat, hanem országok kormányzatait, valamint nemzetközi szervezeteket (ENSZ és szakosított szervezetei, Világbank, Nemzetközi Valutaalap stb.) és a tömegmédiát ugyancsak befolyásuk alá hajtva évtizedeken keresztül sikeresen hitették el az emberekkel, hogy a klímakatasztrófa bekövetkezése nem jelent reális veszélyt, további, jóval a tényleges szükségleteken túlmutató termelésre és fogyasztásra, ezzel együtt gigantikus mértékű környezetszennyezésre buzdítva az embereket.

Miközben a globális vállalatok tulajdonosai és vezetői a tényleges felelősségvállalás, az alázat és szerénység teljes hiányát mutatva osztottak szét egymás között a 2008-as gazdasági világválság idején is gigászi méretű bónuszokat, nemzetgazdaságok mentek tönkre, közösségek, családok százezerei veszítették el a válságok miatt az állásukat, a jövedelmüket, a lakhatásukat, társadalmi státuszukat, kapcsolatrendszerüket és gyakran az önbecsülésüket, valamint a teljes egzisztenciájukat, s szegényedtek el egyik napról a másikra a társadalom peremére szorulva.

Ma már a klímakatasztrófa által előidézett időjárási és egyéb viszontagságok (aszály, szárazság, a természet által uralt területek degradációja, fajok pusztulása, terménykiesés, erdőtüzek, áradások, földcsuszamlások, emelkedő tengerszint stb.) emberek millióinak megélhetését veszélyeztetik, további társadalmi / szociális és gazdasági, természeti környezeti kockázatokat és problémákat okozva. Ennek megfelelően kijelenthetjük, hogy a fenntarthatóság problematikája és a szegénység egymással szoros összefüggésben határozódnak meg.

Visszatérve a Boston Consulting Group által publikált jelentésre, az előbbiekkal összefüggésben célszerű megemlíteni, hogy 2021-ben mintegy 16 %-kal növekedett az ultragazdagok (akiknek a pénzügyi vagyona meghaladja a 100 millió dollárt) -, 15 %-kal pedig az őket a sorban követő dollármilliomosok (pénzügyi vagyonuk mértéke 1 és 100 millió dollár között határozódik meg) vagyona. Vajon őket nem érintették negatív mértékben és módon a 2020 elején kezdődött, 2021-re kiteljesedett, a COVID-19 vírus által okozott világjárvány és egyéb válságok, krízisek negatív hatásai? Ezek szerint az egymásba érő, egymás hatását erősítő válságok a

legelesettebb, legkiszolgáltatottabb, leghátrányosabb helyzetű, szegénységben élőket sújtja a legnagyobb mértékben?

A Global Wealth Report időről időre átfogó adatokat szolgáltat a világ háztartásainak vagyonáról. Ha összevetjük a BCG által publikált adatokat a Global Wealth Report által a világ háztartásainak vagyonáról rendelkezésre bocsátott adatokkal, akkor azt látjuk, hogy 2019-ben az egy felnőttre jutó vagyon elérte a 77 309 USD-t, ami 8,5%-os növekedés jelentett 2018-hoz képest. A 2020-ban kezdődött COVID-19 vírus által okozott világválság csökkenő GDP-hez vezetett, illetve világszerte csökkentette a háztartások vagyonát is, hiszen számos egyén vált munkanélkülivé, elveszítve így nem csak az állását, hanem a jövedelmét is, amelynek következtében zsugorodtak a megtakarításaik, illetve a vagyonuk. A globális vagyon így 2020-ban összességében „csak” 7,4%-kal nőtt, ami visszaesést jelentett az előző évi értékhez képest (Shorrocks és szerzőtársai, 2021).

Az elemzés lényegi momentumaként itt is kiemelhető, hogy elsősorban a „gazdagok” vágya növekedett. A vagyonpiramis alján elhelyezkedő tömegek – a világ népességének 71%-a – rendelkezett 2020-ban a legkevesebb nettó vagyonnal, azaz kevesebb, mint 10 ezer dollárral: ez a csoport birtokolta a világ vagyonának mindössze 3%-át. A piramis következő lépcsőfokán álló lakossági csoport (10 ezer és 100 ezer dollár közötti nettó vagyoni értékkel) – a világ háztartásainak 21%-a – birtokolta a világ teljes vagyonának 12,5%-át. A világnépesség további 7,3%-a (akik nettó vágya 10 ezer és 1 millió dollár közé esett) birtokolta a világ teljes vagyonának 40%-át, míg mindössze 0,7% – akik nettó vágya meghaladta az 1 millió dollárt – birtokolta a világ teljes vagyonának 45%-át, azaz csaknem az összes vagyon felét (Shorrocks és szerzőtársai, 2021).

2021 végére a globális vagyon 9,8%-kal nőtt az előző évhez képest, jóval meghaladva az évszázad eleje óta mért 6,6%-os átlagos növekedést. Az inflációt is figyelembe véve, a reálvagyon növekedése 8,2%-ot ért el. A Credit Suisse jelentése szerint az egyes országokat nézve, a vagyonpiramis tetején az Amerikai Egyesült Államok megőrizte első helyét. A vagyonpiramisban az 1-5 millió dollár közötti vagyonnal rendelkezők száma 54,1 millió főt tett ki, 5,4 millió fő rendelkezett 5-10 millió dollár közötti vagyonnal, míg 3 millióan a 10 millió dollárt is meghaladó vagyoni értéket képviseltek. Ez utóbbiak közül 2,7 millióan 10 és 50 millió dollár közötti-, 264 ezer ember pedig 50 millió dollárt meghaladó vagyont volt képes felmutatni. A leggazdagabbak száma 46 ezer fővel emelkedett 2021 végére a 2020. év végén mért 218 200 főhöz képest. A 2020-as és 2021-es éveket együtt nézve pedig azzal az elképesztő eredménnyel szembesülünk, amely szerint a pandémia két évében – amely alatt a válságnak leginkább kitett egyének és családok életszínvonala jelentős mértékben csökkent – az 50 millió dollárt meghaladó vagyonnal rendelkezők száma 50%-ot meghaladóan nőtt (Shorrocks és szerzőtársai, 2022).

Mindezek alapján látható, hogy a vagyon rendkívüli mértékben koncentrálódott és nem kevésbé egyenlőtlenül oszlik meg az emberek között a világon. A vagyon és a jövedelem ilyen mértékű, illetve arányokat mutató egyenlőtlen elosztása hozzájárul a szegénység konzerválódásához.

Összegezve az eddigieket, a vagyon és a jövedelem eloszlását mutató számok és az általuk reprezentált folyamatok alapján elmondhatjuk, hogy a szegénységben élők jövedelme nem nőtt a gazdasági növekedés által előidézett átlagjövedelem-fokozódással párhuzamosan. A nemzetközi kereskedelem erősödését támogató liberális gazdaságpolitika, s az általa produkált gazdasági növekedés nem járult hozzá a vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenségek mérsékléséhez, sőt, a tőke-, illetve vagyon további koncentrálódásával a globális szegénység kiterjedéséhez és további

elmélyüléséhez vezetett. A globalizációs folyamat a multi- és transznacionális vállalatok nyereségnövekedésének kedvezett leginkább, s nőtt az országok közti és az egyes országokon belüli egyenlőtlenségek mértéke is.

Leegyszerűsítve a kialakult helyzetet, azt mondhatjuk, hogy a szegénység kialakulásának esélye fokozódott a világban, a szegények szegények maradtak, illetve még szegényebbek lettek azáltal, hogy generációkon keresztül kimaradtak az egyébként növekvő jólét áldásaiból. A világban kialakult szélsőségesen egyenlőtlen feltételek hozzájárulnak a szegénység fennmaradásához, amely rendszerszinten és rendszerszerűen folyamatosan újratermelt probléma.

De mit is jelent konkrétan a szegénység? Milyen tényezők hozzák létre, tartják fenn, milyen fajtáit különböztethetjük meg, hányféle szinten kell a szegénységgel, mint jelenséggel számolnunk? A feltett kérdésekre adható válaszokkal foglalkozom a következő fejezetben.

A szegénység meghatározása

A szegénység meghatározásához különböző definíciókat, s ezekhez kapcsolódóan differenciált mérési módokat alkalmazhatunk. Az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága szerint *„A szegénység a megfelelő életszínvonal fenntartásához és más – polgári, kulturális, gazdasági, politikai és szociális – jogok érvényesítéséhez szükséges erőforrások, képességek, választási és érdekérvényesítési lehetőségek és a biztonság tartós vagy krónikus hiányát jelenti.”* (ENSZ, 2001)

A szegénység fogalma szubjektív és objektív módon egyaránt megközelíthető. A szegénység szubjektív megközelítése azon a megfontoláson alapul, hogy az egyén saját magát szegénynek tartja-e vagy sem. A szegénység objektív megközelítése pedig a jelenséget abszolút vagy relatív szegénységként határozza meg.

Az ember szellemi, mentális és fizikai fejlődéséhez szükséges alapvető javak hiányát visszatükröző abszolút szegénység elsősorban a fejlődő országokra jellemző. Az abszolút szegénységben élők nem képesek biztosítani saját maguk számára még a megfelelő mennyiségű és minőségű ivóvizet és élelmiszert, a szükséges ruházatot és az alapvető lakhatási feltételeket sem (Giddens, 2008). Abszolút vagy másképpen mélyszegénységről tehát abban az esetben beszélünk, ha a létfenntartáshoz szükséges alapvető javak sem állnak rendelkezésre megfelelő mértékben és minőségben az egyének számára. Az abszolút szegénység mértéke az alapvető szükségletek kielégítéséhez szükséges javakat magába foglaló élelmiszerkosár költségével határozható meg. Némileg leegyszerűsítve az előbb elmondottakat, abszolút szegénységről tulajdonképpen akkor beszélhetünk, amikor az egyének nem áll rendelkezésére elegendő jövedelem élelmiszer vásárlásához saját maga, illetve családja fenntartásához.

Az abszolút szegénységből kiindulva próbálkozhatunk a szegénység globális értelemben vett definíciójának meghatározásával és a globális szegénység mértékére vonatkozó becslések megtételével. A globális szegénység általában tíz abszolút értékben mérhető és azt a megállapítást támasztja alá, amely szerint a fejlődő országokban élő szegények az alapvető szükségleteiket sem tudják kielégíteni.

Az Európai Bizottság *Társadalmi beilleszkedési közös jelentésben* megjelent szegénység-definíciója alapján a relatív szegénység azt jelenti, hogy meghatározott társadalmi környezetben, adott megélhetési szint alatt élő azon egyének vagy háztartások tekinthetők szegénynek, akik relatíve alacsonyabb jövedelmük miatt kiszorulnak más társadalmi csoportok által elérhető gazdasági, társadalmi és

kulturális javak fogyasztásából, ami által akár az alapvető emberi és szociális jogaik is sérülhetnek (Európai Bizottság, 2004). A relatív szegénység az egyén társadalmi működésében való részvételének egyfajta képtelenségével hozható tehát kapcsolatba, mértékét a jövedelem általános eloszlása alapján határozzák meg. Így például az Európai Unióban a relatív szegénység azokra vonatkozik, akiknek a jövedelme kevesebb, mint a háztartások átlagjövedelmének a fele.

Mind az abszolút, mind pedig a relatív szegénység mérése esetében a szegénységi küszöb a rendelkezésre álló jövedelem alapján kerül megállapításra. Ennek megfelelően szegénységben élő egyénről akkor beszélhetünk, ha rendelkezésre álló jövedelme a megfelelő életszínvonal biztosításához szükséges minimális szintet sem éri el. Másképpen szólva a szegénységi küszöb által meghatározott referencijövedelem alá eső jövedelemmel rendelkező egyének vagy családok nevezhetők jellemzően szegénynek. A referencijövedelemként figyelembe vehető jövedelem szezonális ingadozása a szegények esetében általában magasnak, miközben a fogyasztásuk stabilnak, azaz folyamatosan alacsony szintűnek mondható. A jövedelmek meghatározása továbbá azért is problematikus a fejlődő országokban, mert viszonylag jelentős arányú mezőgazdasági tevékenységet végző és abból egzisztenciát kovácsoló vagy önfoglalkoztató népesség él ezekben az országokban. Nehéz meghatározni a fejlődő országokban egy családi gazdaságként működő háztartás jövedelmét, illetve a kiadások szintjéről ugyancsak problematikus lehet megfelelő információkat szerezni.

A további problémák között említhető az a tényt is, amely szerint a fejlődő országokban egyáltalán nem találunk közjavakat, közszolgáltatásokat vagy csak korlátozott mértékben, fejletlen állapotban. Ennek megfelelően ezek a költségek ezekben az országokban egyszerűen nem mérhetők. Így egyáltalán nem meglepő ugyan, hogy a globális szegénység mértékére vonatkozó becslések elsősorban a háztartások jövedelmi és kiadási felmérésein alapulnak, azonban fontos tudni, hogy ezek az adatok távolról sem pontosak és több szempontnak való elégtételt is nélkülöznek. Az egyes fejlődő országok közti összehasonlítások és az átlagértékek megállapítása azért is rendkívül problematikus, mert bizonyos latin-amerikai országban általában inkább jövedelmi felméréseket végeznek, míg az ázsiai országok többségében – így például Indiában, Pakisztánban és Indonéziában – pedig inkább a kiadások felmérésére irányuló vizsgálatokat. A különböző országokban végzett kutatások során szerzett bevételi és kiadási információk összesítésére pedig nem létezik megfelelő tudományos módszer, így nem származtathatók a kapott adatokból megfelelő eredmények sem.

Az említett nehézségek ellenére 2015 óta a Világbank napi 1,90 dollár / főben (azaz hozzávetőlegesen 1,60 EUR / főben) határozza meg azt a jövedelemszintet – az abszolút szegénység küszöbértékét –, amely alatt manapság abszolút szegénységről beszélhetünk.

A vásárlóerő-paritás alapján kalkulált összeg megmutatja, hogy mekkora összegért kapunk ugyanannyi árut adott ország nemzeti valutájában kifejezett áron a helyi piacon, mint amennyit 1,90 dollárért vásárolhatunk meg az USA-ban. Ez a meghatározás kizárólag mennyiségi elvet, szempontot vesz figyelembe annak ellenére, hogy a fejlődő és a fejlett országokban található árukínálat jelentős mértékben eltér egymástól, illetve ugyanazon termék-kategóriákba vagy szolgáltatás-típusokhoz tartozó termékek és szolgáltatások minőségük, egyéb karakterisztikájuk tekintetében is jelentős mértékben eltérhetnek egymástól (World Bank).

A Világbank 1990-ben a World Development Report-ban (WDR) vezette be a szegénységi küszöböt. Többnyire a Világbank becslése alapján közölt adatok jelennek meg mind a mai napig a nemzetközi szervezetek szegénységgel kapcsolatos tanulmányaiban, valamint a médiában. A kormányzatok és a civil szféra képviselői is a Világbank által meghatározott adatok alapján dolgoznak annak ellenére, hogy számos szakmai és tudományos vélemény is megkérdőjelezi a Világbank által alkalmazott mérési módszertant és az ennek alapján publikált adatok alátámasztottságát, megfelelőségét. A kritikával élők – így például Reddy Sanjay G. & Pogge Thomas W. szerint – az esetek többségében a Világbank által közölt adatok a globális szegénység tényleges mértéke alatt maradnak folyamatosan. Ha ez valóban így van, akkor alátámasztást nyer az a feltételezés, amely szerint a globalizáció támogatói rövid távú haszonmaximalizáló érdekeiket szem előtt tartva igyekeznek a globalizációs folyamat negatív hatásait – köztük a szegénységet is, ahogy a környezetszennyezés mértékét is – bagatellizálni, elhomályosítva, elaltatva így a világ figyelmét, lelkiismeretét és cselekvőkészségét (Reddy Sanjay G. & Pogge Thomas W., 2005).

Miután a szegénység globális probléma, mégiscsak fontos, hogy figyelembe vegyük a globális szegénység mérésének kérdését. Az ENSZ Millenniumi Nyilatkozata – amelyet 189 ország fogadott el – már 2000-ben a legfontosabb célok között jelölte meg a szegénység globális szintű mérését. A Nyilatkozatban rögzített célok között szerepelt, hogy 1990 és 2015 között felére csökkentsék a világon a mélyszegénységben élők arányát. Ezt a célt annak ellenére sem sikerült elérni, hogy az egyes országok és nemzetközi adományozók rendkívül jelentős összegeket bocsátottak rendelkezésre világszerte annak érdekében, hogy támogassák a fejlődő országokat a mélyszegénység csökkentésében (ENSZ, 2000).

A globális szegénység mérésének módszertana megalkotását megelőzően célszerű konkrétan definiálni a szegénység és a globális szegénység fogalmát, illetve a jólét megfelelő szintjét és annak mérését egyaránt. A szegénység globális szintű méréséhez kapcsolódó pozitívumként tartható számon, hogy felismerésre és megerősítésre került az elmúlt évtizedekben az a tény, hogy a szegénységet globális problémaként, nemzetközi együttműködés, összefogás keretében lehet globális szinten kezelni. Ehhez viszont a szociálpolitikának is globalizálnia, egyszersmind a globalizációnak pedig szociálisan érzékenyebbé kellene válnia.

Mint tudjuk, a szegénységet általában több, különböző tényező vagy differenciált tényezők kombinációja, együtt állása okozhatja. Az aluliskolázottság vagy egy meglévő állás elvesztése miatt kialakuló munkanélküliség akár tartós jövedelemhiányt is okozhat az egyén és családja életében, és lehet az elszegényedés akár egyetlen előidéző tényezője is. A hosszú távú munkanélküliség mellett a tartósan beteggé vagy rokkanttá válás, a házasságok felbomlása, természeti katasztrófák vagy háborús helyzetek bekövetkezése miatt kialakult élethelyzetek esetében az elszegényedés kockázata ugyancsak megnő.

A szegénység oka tehát általánosan megfogalmazva képességek, erőforrások és lehetőségek hiányaként határozható meg. Erőforrások, képességek és lehetőségek hiányában az érintett egyének, családok és csoportok tartósan és halmozottan hátrányos, kiszolgáltatott helyzetbe kerülhetnek, amiből nem képesek önállóan szabadulni.

Ferenc pápa a szegénységet a következőképpen említette a Szegények 1. világnapja alkalmából mondott beszédében: *„Ismerjük azt a mai világra jellemző nehézséget, hogy nehéz tisztán meghatározni a szegénységet. Mégis nap mint nap felszólít bennünket a szegénység ezer arca, amely fájdalomról, kirekesztésről,*

kizsákmányolásról, erőszakról, kínzásról, bebörtönzésről, háborúról, a szabadságtól és méltóságtól való megfosztottságról, tudatlanságról, analfabetizmusról, egészségügyi szükséghelyzetről, munkanélküliségről, emberkeresedelemről, rabszolgaságról, elvándorlásról, nyomorról és kényszerű migrációról árulkodik. A szegénység arca olyan nők, férfiak és gyermekek arca, akiket alantas érdekekből kihasználnak, jogukat tiporják a hatalom és a pénz perverz logikája érdekében”... (a szegénység) „a társadalmi igazságtalanságnak, az erkölcsi nyomornak, a kevesek mohóságának és az általánosan elterjedt közönynek a gyümölcse!” (Ferenc pápa, 2017).

Amartya Sen, indiai származású közgazdász és filozófus szerint az egyén jólléte a társadalomban való léthez, a társadalom által elvárt funkcionalitáshoz szükséges képességek és lehetőségek rendelkezésre állásától függ (Sen 1993). Nem mindegy tehát, hogy adott társadalom feltételrendszerében, adott időszakban, milyen képességek és lehetőségek állnak az egyén rendelkezésére és hogyan, milyen mértékben képes ezeket kihasználni saját maga, családja, a közösség és a társadalom érdekeinek megfelelően, saját és mások jólétének gyarapításához hozzájárulva. Sen képeesség-megközelítése azt jelenti, hogy a szegényeknek – speciális élethelyzetükből adódóan – általában nincs vagy jóval kevesebb képességük és lehetőségük adódik arra, hogy nagyobb mértékben eleget tegyenek az említett elvárásnak és hozzájáruljanak a jólét fejlődéséhez és gyarapításához. A szegénység tehát általában szegénységet eredményez. A háttérben nem pusztán a képességek, lehetőségek, erőforrások és az alapvető szükségletek kielégítésének hiányát fedezhetjük fel, mint például az élelmiszer, a ruházat és a hajlék, hanem a korszerű tudáshoz, illetve a közjavakhoz, közszolgáltatásokhoz való hozzáférés hiányát vagy korlátozott mivoltát fedezhetjük fel, mint például a hatékony egészségügyhöz, oktatáshoz, kultúrához, szociális ellátásokhoz, társadalombiztosításhoz vagy a politikai részvételhez való hozzájutás hiányát (Sen 1993).

A szegénységhez kapcsolódó különböző meghatározások, az eltérő statisztikai módszertan mellett differenciált megközelítésmódokra vezethetők vissza és mindezeknek köszönhetően eltérő következtetésekhez is jutnak a szegénység kezelése tekintetében.

A szegénység előidéző okaként elsősorban a jövedelem hiányát, illetve az alacsony jövedelmet azonosító vélekedés az 1980-as években terjedt el. Ez a nézet a szegénység kezelésének kulcsmozzanataként a gazdasági növekedést jelölte meg. A megközelítéssel szemben megfogalmazott álláspontok vezérelve az volt, hogy a szegénység kezelése túl kell, hogy lépjen a pusztán anyagi javak biztosításán. A szegénység ezen elven való új megközelítése vezetett el az „emberi fejlettségi index” (Human Development Index, HDI) kidolgozásához, valamint gyakorlatban való bevezetéséhez, amely egyszerre veszi figyelembe az életminőséget befolyásoló olyan tényezőket, mint például a születéskor várható élettartam, az oktatáshoz való hozzáférés és az írni-olvasni tudók adott országon belüli aránya, vagy az életszínvonal mértéke stb.

Amartya Sen, indiai Nobel-díjas közgazdász szerint a fizikai, anyagi, gazdasági javak csak egy részét képezik az emberi lét lényegiségének, az egyének és családok életének. Ezek felhalmozása és növekedése mellett az emberi lét teljességére, azaz az említetteken kívül a szellemi, spirituális, szociokulturális és mentális lényegiség gazdagítására és ehhez kapcsolódó javak fokozására irányul az említett új megközelítés (Sen, 1993). Az ENSZ Fejlesztési Programja megbízásából évente megjelenő emberi fejlődési jelentések keretében évről évre új információkat kaphatunk az emberi fejlettségi index alakulásáról.

C. K. Prahalad *Esélyek a piramis alján* című könyvének egyik alapkérdése az, hogy „vajon mit teszünk a világ legszegényebb embereiért?” Miközben egyre több tapasztalatra, tudásra, fejlett technológiára teszünk szert a világban, sajnos úgy tűnik, hogy mégsem vagyunk képesek kezelni az egyre markánsabban megjelenő vagyoni koncentrációt, az élesedő jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségeket, érdemben csökkenteni a szegénységet, befogadáson alapuló, integrált, fenntartható társadalmakat teremteni (Prahalad, 2006).

Ferenc pápa szegénység problematikájával kapcsolatos megnyilatkozásai között olvashatjuk, hogy az irgalmasság, együttérzés mozdíthatja meg az egyéneket, hogy támogassák szükségét szenvedő embertársaikat. Ferenc pápa Lukács evangélista előbb említett irgalmasságra való korábbi utalásait értelmezve arra hívja fel a figyelmünket „*minden eljövendő nemzedék hívójéhez*”, azaz hozzánk szólva, hogy konkrét cselekedeteket hajtsunk végre „*leginkább rászoruló embertársak felé.*” (Ferenc pápa, 2017) Jakab apostolt idézve, Ferenc pápa a következő kérdést teszi fel: „*Mit használ, ha valaki azt állítja, hogy van hite, tettei azonban nincsenek?*” (Jak 2,5-6.14-17, idézi Ferenc pápa).

Nemzetközi szervezetek (például az ENSZ és szakosított szervezetei, a Világban és a Nemzetközi Valutaalap, nemzetközi NGO-k stb.), fejlesztési és segélyalapok, illetve programok jöttek létre és kerültek megvalósításra az elmúlt évtizedekben annak érdekében, hogy a globalizálódó vagy időközben globálissá vált – mint például a szegénység – problémákkal szemben megfelelő szintű, nemzetközi összefogás keretében vegyünk fel a harcot, mégsem sikerült igazán számottevő eredményeket elérni. Nemzetgazdasági, ágazati, territorális és szervezeti szinteken egyaránt létrejöttek – szociális / szolidáris gazdaság, helyi gazdaságfejlesztés, vállalatok társadalmi felelősségvállalása stb. – hasonló kezdeményezések, azonban ezek sem váltották be mindaddig a hozzájuk fűzött reményeket. Vajon miért nem?

A kérdésre válaszokat keresve egyfelől tényként könyvelhetjük el azt az általános, mind a politikai döntéshozók, mind a vállalatvezetők, mind pedig a fogyasztók többsége által képviselt vélekedést, amely szerint a szegényekről és ugyanígy a társadalmi, gazdasági és környezeti értelemben vett fenntarthatóságról való gondoskodás mindenekelőtt állami feladatként határozható meg. Ennek eredményeként az erre az elvárásra hivatkozó profitorientált üzleti szervezetek – köztük elsősorban a nemzetgazdasági és helyi érdekeket és értékeket kevésbé vagy egyáltalán nem képviselő, jelentős tőkeerővel bíró globális vállalatok – szinte egyáltalán nem vettek részt a szegénység elleni küzdelemben és nemhogy nem hoztak áldozatokat, de sok esetben még súlyosbították is a fenntarthatóság mindhárom pillére esetében kialakult globális krízist.

Csányi Vilmos *Globális Társadalom* címmel írt értekezésében a ma élő emberiség „piac és a technológia mítoszával egyesítését” jelöli meg a kérdésre adható válasz háttérében meghúzódó egyik alapvető problémaként. A különböző vallási hiedelmek, mítoszok és rituálék, valamint az emberi kapcsolatok fejlesztéséhez ugyancsak nélkülözhetetlen humánium (Rogers által említve kongruencia, empátia és feltétel nélküli pozitív elfogadás), valamint a szolidaritás érzésének degradációjával is együtt járó folyamat mögött a globalizáció folyamata révén mára az egész bolygóra kiterjedő „embergép” mechanizmus áll, amely kalkulatív racionalitásával, hierarchikus bürokratikus struktúrájával és szociálisan érzéketlen működés módjával egyértelműen „nem a közösségi embert szolgálja” (Csányi, 2023). Az önmagáért létező és növekvő, önnön nagyságát és hatékonyságát hirdető és támogató formális gazdaság a birtoklásra (avoir) és a hatalomra helyezi a hangsúlyt, az anyagi javak megszerzését, a pénzt, a hatalmat és a pozíciót, valamint az egyenlőtlenségeken

alapuló, kíméletlen versenyt részesíti előnyben „az élet értelmének megfogalmazásához”. A globális kapitalizmus ethosza a pénz és a hatalom megszerzésére, illetve megtartására irányuló felszínes érdekkapcsolatokat felkarolva háttérbe szorítja a „létezés” természetes és spontán örömeinek élményszerűségét. Az említett „piac-technológia mítosz” „általános világmagyarázó elvként” telepszik rá az emberi civilizáció, a kultúra minden területére és igyekszik elhitetni velünk, hogy az életünk értelme a gazdasági növekedésben kiteljesedő materiális világ erőforrás-és egyéb igényeinek termelőként és fogyasztóként való kiszolgálása. A folyamatosan bővülő és változó, soha ki nem elégíthető piaci igények és szükségletek egyre növekvő termelést és fogyasztást generálnak, amelynek oltárán feláldozásra kerülnek a spiritualitás, a szolidaritás, az igazságosság és méltányosság, valamint a szabadság iránti igény, az emberi és szociális jogok egyaránt.

A továbbiakban nézzük meg, hogy konkrétan melyek azok az alapvető emberi jogok, amelyek érvényesülése csorbát szenvedhet a szegénységgel összefüggésben.

Szegénység, emberi jogok és fejlesztési célok

A szegénység problematikája szorosan összefügg az emberi és szociális jogok érdekérvényesítési feltételeivel és lehetőségeivel. A *Bécsi Nyilatkozat és Cselekvési Program* – amely az 1993-as Emberi Jogi Világkonferencián került elfogadásra –, síkra szállt a mélyszegénység felszámolása érdekében. A Nyilatkozat deklarálta, hogy az emberi jogok gyakorlása és érvényesítése összefügg a mélyszegénység létezésével: minél elterjedtebb a mélyszegénység, annál inkább korlátok közé szorul vagy teljes mértékben lehetetlenné válik az alapvető emberi és szociális jogok gyakorlása. Ennek megfelelően azonnali lépéseket szükséges tenni nemzetközi összefogás keretében a globális méretű mélyszegénység enyhítése érdekében (ENSZ, 1993).

Mivel a tapasztalatok szerint az emberi jogok megsértése bizonyos esetekben szegénységet idézhet elő, illetve a szegénység jelensége pedig hozzájárul a jogjogsértések kockázatának, előfordulási gyakoriságának növekedéséhez, ezért azt mondhatjuk, hogy a szegénység egyszersmind oka, másfelől pedig következménye is lehet az emberi jogok sérülésének.

A *Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* kimondja, hogy az államnak „mind saját erejéből, mind pedig a nemzetközi segítségnyújtás és együttműködés útján” szavatolnia kell az alapvető emberi jogok gyakorlását minden országban (ENSZ, 1976). Az egyes országokat vezető, az államot megtestesítő kormányzatok által vállalt felelősség mellett – amely az emberek társadalmi, gazdasági, kulturális, polgári és politikai jogain nyugvó kötelezettségei alapján állnak fenn a szegényekkel szemben – nemzetközi felelősségről is beszélhetünk az Egyezségokmány alapján. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági és társadalmi szempontból fejlett, ilyen értelemben „segítségnyújtásra képes” országok kötelesek hozzájárulni a fejlődő országokban tapasztalható mélyszegénység felszámolásához. Ez, a nemzetközi dekrétum alapján fennálló elvárás általános emberi jogi kötelezettségvállalást jelent a fejlett világ részéről a mélyszegénység felszámolásában a harmadik világ országaival szemben. Az elmúlt időszakban folyamatosan fennálló és erősödő nemzetközi migráció kezelésének tapasztalatai azonban felhívják a figyelmet arra, hogy egyáltalán nem mindegy, hogy milyen eszközökkel és módszerekkel, illetve ténylegesen hol történik meg a mélyszegénység és a jelenség kialakulásához vezető folyamatok, valamint ezek következményeinek kezelése. Nyilvánvalóan minden érintett ország számára hatékonyabb problémakezelés valósulhatna meg a mélyszegénység felszámolása iránti nemzetközi

küzdelemben, ha a mélyszegénység és annak előidéző okai, illetve a következmények helyben, azaz a fejlődő országokban kerülnének kezelésre és nem a fejlett országokban. A fejlett országok közvetlenül nagyobb mértékben a harmadik világot érintő mélyszegénység komoly terhet jelentő következményével, az egyre kiterjedtebb, folyamatos pressziót képviselő nemzetközi migrációval és annak további negatív hatásaival szembesülnek a saját országhatáraikon belül. Azaz nem a mélyszegénységhez vezető okok kerülnek helyben, a fejlődő világ országaiban felszámolásra, hanem a mélyszegénység további negatív következményeinek kezelése folyik a fejlett világ országaiban.

Az alábbiakban lássuk, hogy melyek azok az emberi jogok, amelyek érvényesítése jelentős szerepet játszhat a szegénység csökkentését célzó szakpolitikák gyakorlatban való alkalmazása során. Ezeket az emberi jogokat részletesebben az ENSZ *A szegénységcsökkentési stratégiák emberi jogi megközelítése* című iránymutatás-tervezete (ENSZ, 2002) tartalmazza.

A mélyszegénység gyakran azt jelenti, hogy az egyén képtelen saját maga és a családja számára a megélhetéshez szükséges, alapvető mennyiségű és minőségű élelmet, illetve tiszta ivóvizet biztosítani. A megfelelő élelemhez való jutás joga százmilliók esetében szenved csorbát a világban. A napi szinten minimálisan szükséges táplálék hiányában alultápláltság alakulhat ki, ami rendkívül komoly biofizikai és szellemi fejlődési és funkcionális elégtelenségek, problémák kialakulásához vezethet.

Az élelemhez való jutás jogához kapcsolódik az egészséghez való jog. Említettük, hogy a mélyszegénység eleve az alultápláltság, az egészségtelen környezet kockázatát erősíti fel, amelynek következtében a mélyszegénységben élők testi-lelki és szellemi fejlődése – és sokszor napi megélhetése is – veszélyben van. A mélyszegénységben élők gyakran nem jutnak hozzá a közszolgáltatásokhoz, köztük megfelelő egészségügyi ellátáshoz sem, így esetleges megbetegedésük akár gyors vagy folyamatos állapotromláshoz vezethet orvosi kezelés hiányában. Az alapvető higiéniai körülmények és szükségletek kielégítésének hiánya közepette felnövekvő, különböző betegségeknek kitett, fejlődésükben korlátozott egyének gyengébb iskolai és munkahelyi teljesítményeket produkálhatnak, amely aluliskolázottságot, illetve munkanélküliséget, közvetve pedig szegregációt, hátrányos helyzetet és szegénységet eredményezhet.

A modern tudáshoz való hozzájutás, a képzési, oktatási, emberi erőforrás-fejlesztési lehetőségek kihasználása az egyik leghatékonyabb módszere lehet a szegénység kezelésének, a szegénységből kivezető út megtalálásának. Ezért az oktatáshoz való jog az egyik legfontosabb az emberi jogok között.

Megfelelő képzettség birtokában az egyének képesek lehetnek olyan foglalkoztatási lehetőségeket találni, amelyek révén biztos jövedelemhez jutva, saját maguknak és családjuknak megfelelő egzisztenciát tudnak szavatolni. Így egyáltalán nem mindegy, hogy rendelkezésre állnak-e tisztességes, biztonságos, megfelelőn fizetett munkalehetőségek a munkaerőpiacon. A tisztességes munkához való jog ti. azt jelenti, hogy az egyének munkavállalóként megfelelő érdekvédelemmel rendelkezve, képzettségüknek megfelelő, egyéni fejlődési perspektíváiknak eleget tevő, legális, elfogadható körülmények között végezhetők munkalehetőségek közül választhatnak önállóan és szabadon. Sajnos, különösen a fejlődő országokban mind a mai napig előfordul, hogy a munkavállalók a legkiszolgáltatottabb helyzetekbe kerülve – zaklatásnak, megaláztatásnak, veszélyes munkakörülményeknek kitéve – illegális munkát végeznek, nem ritkán akár gyermekeket is rabszolgaként vagy prostituáltként dolgoztatnak.

A megfelelő hajlékhoz, lakáshoz való jog a nyugodt, biztonságos pihenést, a támogató családi környezet kereteit, feltételeit biztosítja az egyén számára. Sajnos a szegénység általában együtt jár a szegregált, hátrányos helyzetű térségben, településen vagy településrészen található, elégtelen lakhatási körülményekkel vagy akár hajléktalansággal is, amelyek közül ugyancsak nehéz kitörni. A leromlott, szennyezett, zajos, komfort nélküli, az alapvető higiéniét, a közüzemi és közszolgáltatásokat is nélkülöző lakókörnyezet megbélyegzi az ott élőket. A szegénység, illetve annak lakhatási szegénység válfaja társadalmi kirekesztettséggel is együtt jár.

A szegények általában nagyobb mértékben ki vannak téve többféle veszély kockázatának. A gazdasági, pénzügyi és társadalmi értelemben vett biztonságot szavatoló feltételek hiánya mellett vagy ezekkel összefüggésben a szegényeket gyakrabban éri negatív diszkrimináció, megfélemlítés, zaklatás, fizikai erőszak vagy akár komoly fenyegetés is, illetve nagyobb mértékben ki vannak téve a bűnözés és egyéb devianciák kockázatának. A személyes biztonsághoz való jog abban az esetben is sérül a szegények esetében, amikor a rendőrség kevésbé biztosít számukra védelmet, mint más állampolgárok számára.

Ezzel összefüggésben merül fel az igazságszolgáltatáshoz való egyenlő hozzáférés joga, ami az előbb említett hátrányos helyzetű megkülönböztetést kompenzálhatja a szegények esetében. Gyakran tapasztalható, hogy a szegények például azért kerülnek hátrányba a bűnüldöző szervekkel szemben vagy a bíróságon, azért nem képesek kellő hatékonysággal érvényt szerezni a jogaiknak, mert nincs pénzüik megfelelő jogvédelem, azaz ügyvéd szavatolására. A szegénységben élők esetében ugyancsak gyakran jellemző tájékozatlanság, az alapvető vagy bizonyos jártasságok, készségek, képességek hiánya odáig is vezethet, hogy gyakrabban vádolhatják meg őket bűncselekmények elkövetésével és kevésbé veszik figyelembe esetükben az ártatlanság vélelmét.

Ugyancsak célszerű megemlíteni a méltósághoz való jogot. A szegénységben élők az életkörülményeik, megjelenésük, viselkedésük miatt gyakran vannak kitéve a nyilvánosság előtt való megszégyenülés kockázatának is. A hátrányos helyzetű gyermekek az iskolatársaikhoz képest például szégyenkezhetnek a ruházatuk vagy iskolai felszerelésük hiányos mivolta miatt, ami csorbíthatja az önbecsülésüket, ronthatja az önértékelésüket, gyengítheti az önbizalmukat. Így nem meglepő, hogy a szegénységben élők akár már kisgyermekkorukban kirekesztődnek, egész életük során a társadalom peremére szorulhatnak.

Ebből a marginalizált, szegregált élethelyzetből fakadó problémák, a kapcsolódó hátrányos megkülönböztetés, s az említett tájékozatlanság miatt a szegénységben élők kevésbé vagy korlátozott mértékben élhetnek politikai és szabadságjogaikkal. Hiszen az említettek miatt a szegénységben élők általában nem vesznek részt köz- és pártpolitikai döntéselőkészítésben és döntéshozatalban, az ilyen testületekben, fórumokon ti. nincsenek jelen, mert nem rendelkeznek a részvételhez megfelelő feltételekkel és lehetőségekkel. Így mindig problematikus a szegénységgel, hátrányos megkülönböztetéssel, társadalmi felzárkózással, befogadással, a szegénység enyhítésével kapcsolatosan úgy döntéseket hozni, hogy a leginkább érintettek általában kimaradnak az említett döntéselőkészítési és döntéshozatali folyamatokból.

Végül külön kell szólnunk a fejlődéshez való emberi jogról. Az ENSZ Közgyűlésének Fejlődéshez való jogról szóló 1986-os nyilatkozata emberi jogi szempontokat figyelembe véve közelítette meg a szegénység felszámolásával és az emberi fejlődéssel kapcsolatba hozható szükségleteket és kérdéseket. A Nyilatkozat

szerint a szegénység enyhítésének, felszámolásának elengedhetetlen velejárója kell, hogy legyen a fejlődéshez való jog érvényesítése (ENSZ, 1986). Az ember fejlődéséhez való joggyakorlatban való érvényesüléséhez szavatolni szükséges az olyan közjavakhoz, közszolgáltatásokhoz való hozzáférést, mint az oktatás vagy az egészségügyi ellátás, illetve törekedni kell az összes többi, fent említett jog érvényesülésének elősegítésére a társadalmi befogadás és felzárkózás folyamataiban.

Az ENSZ Millenniumi Fejlesztési Célokkal foglalkozó 2015-ös zárójelentésében (ENSZ, 2015) a mélyszegénység jelentős mértékű visszaszorulásáról olvashatunk. A vonatkozó adatok tanúsága szerint míg a fejlődő világ lakosságának megközelítőleg 50%-a élt a megélhetési küszöb alatt 1990-ben, addig ez az arány 14 %-ra zsugorodott 2015-re. Említettük azonban, hogy a szegénység mérésére alkalmazott módszerek számos kívánnivalót hagynak maguk után, így a szegénység mértékét kifejező adatok nem tekinthetők pontosnak. Figyelemmel a számszerűsítéssel kapcsolatos anomáliákra, valamint a még hátrálévő intézkedések szükségességére, az ENSZ Közgyűlése egy 2030-ig tartó fejlesztési tervet fogadott el „*Világunk átalakítása: Fenntartható fejlődési keretrendszer 2030*” címmel (ENSZ, 2015).

A fejlesztési terv fenntartható fejlődési célokat, illetve részcélokat fogalmaz meg, amelyek közül az első számú fenntartható fejlődési cél a szegénység megszüntetését foglalja magába a 2030-ig tartó időszakban. Ez a cél öt további részcélt foglal magába: a mélyszegénység felszámolását, a szegénységben élők számának 50%-kal való csökkentését, a szegénységet enyhítő szociális biztonsági rendszerek létrehozását és intézkedések megvalósítását, amelyek egy általánosan meghatározott és elfogadott szociális minimumot figyelembe véve nyújtanak támogatást a szegénységben élők számára. Ugyancsak a részcélok között szerepel az egyenlő jogok biztosítása a leginkább kiszolgáltatott, sérülékeny csoportok számára annak érdekében, hogy hozzáférjenek azokhoz a lehetőségekhez, képességekhez és erőforrásokhoz, illetve tudáshoz és szolgáltatásokhoz, amelyek a szegénységből való kitöréshez nélkülözhetetlenek. Az ötödik rész cél pedig a kiszolgáltatott helyzetben levő csoportok klímaváltozással összefüggő szélsőséges eseményekkel szembeni, valamint egyéb környezeti katasztrófákkal, gazdasági és társadalmi válságokkal összefüggő kitettségüket csökkentő ellenálló képességük javítására irányul.

A Millenniumi Fejlesztési Célok, majd a 2030-ig tartó időszakra meghatározott Fenntartható Fejlődési Célok által említett emberi jogok tiszteletben tartása, valamint gyakorlatban való érvényesülésük elősegítése nélkülözhetetlen a fenntartható fejlődés megvalósításához, egyben a szegénység érdemben való visszaszorításához.

Források

CSÁNYI V. (2023): Globális Társadalom. In: Új Forrás.

online: <https://ujforras.hu/fustjelek-174/> (letöltés dátuma: 2023. január 23.)

CSERMELY, P. (2005): A rejtett hálózatok ereje. Vince Kiadó, Budapest

ENSZ (2000): Az ENSZ Millenniumi Nyilatkozata

ENSZ (2004): A funkcióképesség, fogyatékoság és egészség nemzetközi osztályozása. ESZCSM, OEP, Budapest.

ENSZ (2001): A szegénység és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya E/C.12/2001/10., 2001

online: <https://digitallibrary.un.org/record/442869> (letöltés dátuma: 2023. január 23.)

ENSZ (1976): 1976. évi 9. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről

online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97600009.tvr> (letöltés dátuma: 2023. január 23.)

ENSZ Emberi Jogi Főbiztossága: Principles and Guidelines for a Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies (A szegénység csökkentésére irányuló stratégiák emberi jogi megközelítésére vonatkozó elvek és iránymutatások), HR/PUB/06/12

online: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/PovertyStrategiesen.pdf>

Európai Bizottság (2004): Társadalmi beilleszkedési közös jelentés. Európai Bizottság, Brüsszel

Európai Bizottság (2011): A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere 2020-ig. eu211.hu

EURÓPA TANÁCS (2008): Az Európa Tanács ifjúságpolitikájának jövője: AGENDA 2020. Az Európa Tanács ifjúsági ügyekért felelős minisztereinek 8. konferenciája

online: <https://rm.coe.int/1680702428>

FERENC PÁPA (2017): Ne szóval, hanem tettel szeressünk! Ferenc pápa üzenete a szegények 1. világnapjára, 2017. november 19. In: Király L. (szerk., 2020): Ferenc pápa megmondja. Corvina, Budapest

FOSTER, J. B. (2002): Ecology Against Capitalism. Monthly Review Press, New York

GIDDENS, A. (2008): Szociológia, Budapest, Osiris, 2008

GRANDPIERRE, A. (2004): Életünk, és a mindenséget átható rend. Barrus Könyvkiadó

HAWLEY, A. (2000): Humánökológia. In: Lányi András (szerk.): Természet és szabadság. Osiris, Budapest

JONAS, H. (2000): Az emberi cselekvés megváltozott természete. In: Természet és szabadság. Osiris, Budapest.

KNIGHT, L. (szerk., 2011) World Disasters Report (Katasztrófák világszerte). Vöröskereszt és Vörös Félhold Szervezetek Nemzetközi Szövetsége

online: <https://www.ifrc.org/en/publications-and-reports/world-disasters-report/wdr2011/>

KORMÁNY (2020): 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről.

online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200314.kor> (Letöltés: 2023. 04.06.)

LÁNYI A. (2001): A szag nyomában – környezeti konfliktusok és a helyi társadalom. Osiris, Budapest

LÁNYI A. (2010): Az ember fáj a földnek. L'Harmattan, Budapest

LÁNYI A. (2010): Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható? In: Szociológiai Szemle, 20. 2. sz.

LÁNYI A. (2011): Fenntarthatóság és közpolitika 1. In: Magyar Szemle, 20. 5–6. sz.

LÁNYI A. (2012): Az ökológia mint politikai filozófia. In: Politikatudományi Szemle, 21. 1. sz.

LÁNYI A. (2013): Morális klímaváltozás. In: Iskolakultúra, 2013/12. sz. p. 40-48.

online: [EPA00011_iskolakultura_2013_12_040-048.pdf](https://www.epa.gov/europe/epa00011_iskolakultura_2013_12_040-048.pdf) (Letöltés: 2023.04.12.)

LEOPOLD, A. (2000): Föld-etika. In: Természet és szabadság. Osiris, Budapest

LÁSZLÓ E. (2006): Káospont. Kossuth Kiadó, Budapest

LIFE-MICACC (2018): Az önkormányzatok integráló és koordináló szerepének megerősítése az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás érdekében.

online: <https://vizmegtartom megoldasok.bm.hu/hu> (Letöltés: 2023. 04.06.)

MEADOWS, D. - MEADOWS, D. - RANDERS, J. (2000): A fenntartható társadalom. In: Természet és szabadság. Osiris, Budapest

MEADOWS, D. - RANDERS, J. - MEADOWS, D. (2005): A növekedés határai. Kossuth Kiadó, Budapest

NARAYAN, D. (et al., 2000): Crying Out for Change, Voices of the Poor Volume II. (Változásért kiáltva, megszólalnak a szegények, II. kötet), Világbank

online: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/13848>

NUSSBAUM, M. – SEN, A. (1993): The Quality of Life. Oxford University Press.

PRAHALAD, C. K. (2006): Esélyek a piramis alján. Társadalmi felelősségvállalás és profit. HVG Kiadó Zrt., Budapest

REDDY Sanjay G. - POGGE Thomas W. (2005): How Not to Count the Poor (Hogyan ne számoljuk a szegényeket). Colombia University, 6.2.3 verzió, október 29.

online: http://pdf.wri.org/ref/reddy_03_how_not_to.pdf

ROLSTON, H. (2005): A környezeti etika időszerű kérdései. In: Lányi András és Jávor Benedek (szerk.): Környezet és etika. L'Harmattan, Budapest

SEN, A. (1993): The Economics of Life and Death. Scientific American, Vol. 268, No. 5 (MAY 1993), pp. 40-47

SEN, A. (1993): Internal Consistency of Choice. Econometrica, Vol. 61, No. 3 (May, 1993), pp. 495-521

SENGUPTA, A.: The Right to Development. Report of the Independent Expert on the Right to Development. (A fejlődéshez való jog. A független szakértő jelentése a fejlődéshez való jogról.)

online: <https://ap.ohchr.org/documents/E/CHR/report/ECN42000WG18CRP1.pdf>

SHORROCKS, A. – DAVIES, J. – LLUBERAS, R. (2021): Global Wealth Report 2021. Credit Suisse Research Institut

online: [global-wealth-report-2021-en.pdf](https://www.credit-suisse.com/global-wealth-report-2021-en.pdf) (Letöltés dátuma: 2023. 04. 13.)

SHORROCKS, A. – DAVIES, J. – LLUBERAS, R. (2022): Global Wealth Report 2022. Credit Suisse Research Institut

online: [global-wealth-report-2022-en.pdf](https://www.credit-suisse.com/global-wealth-report-2022-en.pdf) (Letöltés dátuma: 2023. 04. 13.)

SPENGLER, O. (1923, magyar kiadás: 1995): A nyugat alkonya. Világtörténeti perspektívák. Európa kiadó

SZÉKELY M. (2002): Globális problémák és a környezet. In: Szociológiai Figyelő, 3. sz.

THIELE, L. P. (2003): Természet és szabadság. In: Lányi András (szerk.): Természet és szabadság. Humánökológiai olvasókönyv. Osiris, Budapest. 125–141.

VÉGH L. - SZÁM D. - HETESI Zs. (2008): Utolsó kísérlet. Kairosz Kiadó

VOLONTÉ, L: Combating poverty. EU Parlamenti közgyűlés 1800 (2011). határozata

online: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=12863&lang=en>

WOLFE, R. L. (2004): Rural-Urban Migration and the Stabilization of Cuban Agriculture, <http://www.foodfirst.org/node/1123>, 2009.04.07

Internetes hivatkozások

Egyre gazdagabbak az emberek a világon, de az infláció mindent tönkretéhet. In: Portfolio, 2022. június 09. (letöltés dátuma: 2023. 04. 11.)

<https://www.portfolio.hu/befektetes/20220609/egyre-gazdagabbak-az-emberek-a-vilagon-de-az-inflacio-mindent-tonkretelhet-549751>

<https://www.portfolio.hu/bank/20220921/ilyen-meg-nem-volt-elkepesztot-ugrott-az-emberek-vagyona-a-vilagon-567983>

Gazdagabbak az emberek, de az infláció erősen árnyalja a képet. In: Index, 2022. június 10. (letöltés dátuma: 2023. 04. 10.)

<https://index.hu/gazdasag/2022/06/10/globalis-penzugyi-vagyon-inflacio-kriptopiac/>

<https://www.worldbank.org/en/topic/measuringpoverty>

<https://www.theguardian.com/technology/2020/jul/21/jeff-bezos-the-worlds-richest-man-added-10bn-to-his-fortune-in-just-one-day>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=AF-RW>

<https://www.worldbank.org/en/topic/measuringpoverty>

https://pdf.wri.org/ref/reddy_03_how_not_to.pdf

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_poverty_and_social_exclusion

https://lp.eurofoodbank.org/wp-content/uploads/2020/06/About_FEBA_leaflet_2206.pdf

<http://ffcelok.hu/celok/a-szegenyseg-felszamolasa>, <https://www.ksh.hu/sdg> <https://ensz.kormany.hu/download/7/06/22000/Vil%C3%A1gunk%20%C3%A1talak%C3%ADt%C3%A1sa%20Fenntarthat%C3%B3%20Fejl%C5%91d%C3%A9si%20Keretrendszer%202030.pdf>

ECONOMIC GROWTH VERSUS WELLBEING AND SUSTAINABILITY

GÁBOR JUHÁSZ²

In this study my purpose is to analyze the relationships between the conceptual categories of poverty and economic growth, as well as sustainable economic development and well-being. Based on the results of my analysis I will show that an economic policy giving priority to liberalization and deregulation, and favouring the intentions and activities of global actors that take advantage of the expansion of international trade, does not result in a shift towards sustainability and well-being. In this regard, compared to expectations, this economic policy and the activities of global companies bring much smaller benefits and opportunities for societies. Global companies seek to maximize the benefits generated through global economic processes while passing the burden, costs and responsibilities to consumers and to developing countries in a weaker economic position and their citizens. They also pass on the environmental burdens of the technologies used in producing their goods, as well as the resulting negative effects. In many cases, global companies can pose a threat to micro-, small and medium-sized enterprises representing the interests of the national economy, as well as to the maintenance of public services. As a result,

² associate professor, University of Pécs Faculty of Humanities and Social Sciences

global companies contribute to the further narrowing of opportunities for disadvantaged social groups to assert their interests, as well as to the persistence of the segregation and disadvantaged condition of these groups over generations, and to the deepening of poverty.

Keywords: poverty, extreme poverty, economic growth, sustainability, sustainable economic development, well-being, social inclusion, and integration.